

Emlékezés Téglási Ertsei Józsefre (1792–1868)¹

Téglási Ertsei Józsefnek, a XIX. század nagy polihisztor tudású erdészének neve az idők folyamán sajnos feledésbe ment. Ezen állítás alól kivételt az utóbbi időkben Kádár Zsombor² erdélyi erdészeti szakíró képez, aki egyes erdészettörténeti munkáiban róla – főleg botanikai tárgyú írásai miatt – megemlékezett. Ki volt azonban téglási Ertsei József? Személyéről a legtöbbet Szinneyi József³ közismert művéből lehet megtudni. Téglási Ertsei József 1792-ben született, szülei Ertsei Elek falusi tanító és Tőkés Júlia voltak. Családjának eredeti neve Szőke volt, és az egyik ős (Szőke János) a XVII. század elején a Hajdú megyei Téglásról jött át Erdélybe, ahol Ertsén (ma Nagyerce, Ercea Románia) telepedett le. Itt vette fel aztán a Téglási Ertsei nevet. Ebből a családból származik Ertsei Júlia, Arany János nagy költőnk neje is.

Téglási Ertsei József először a papi hivatást választotta (az Ertsei család 14 papot, két tanárt és két tanítót adott a ref. egyháznak), majd mérnöknek, végül erdésznek képente magát át. Torda vármegyében lett belőle erdőfelügyelő. Egyik könyvének fedőlapján így nevezi meg szerzői mivoltát: írt T. E. J. Mérnök, – A Tízstelt Nemes Megye Erdőfelügyelője és Hites Táblabírája.

Erdőfelügyelői tisztsége mellett nagy irodalmi tevékenységet fejt ki. Bölcselkedő, főleg a teremtőt és a természetet dicsérő költeményei korának különböző szépirodalmi és más újságjaiban jelennek meg. Egyik szép versét, amelyben elsőként említi meg az erdő „üdülési funkcióját”, meg „erdészkötelességről” ír, már csak „erdészettörténeti különlegessége” miatt is érdemes elolvasni.

Andalgás egy kútfontól⁴
(:Déésaknán és Szakadás nevű
Fiscalin erdőben 1819:)
Midőn a levegőég fő
És benne én is fővök
Te hozzád óh híres kútfont
Tellyes örömmel jövők
És kebeledből édesen
(:Mint Diogenes hajdan:)
Iszom én természetesen
Egész mezei modon
A' szép Kikelet szépeit
Szemlélem környülletted
Mellyeknek kedves képeit

Vízre lefestetted
E' feléd hajló fa alatt
Míg tagjaim nyúgtatom,
Az ágain hangzó dallat
Gyönyörködve halgatom
Csúdálva nézem az egen
Szaladó nagy felhőket
'S bámulom hogy tartja őt fen
Egy hatalmas kéz őket!
Vagy a' madarak Királya
Szemlélem a' Nap körül
Elhagyván a fák homályját
Kevély tollal hogy kerül
Vajha a' tökéletesség
Napja felé így mennénk
A szép Paradicsomnak még
Egyszer lakoi lennénk!
Míg így andalgok: hévségem
Hül 's erőm megújítom
'S Erdőszí* kötelességem
Ismét híven folytatom.

** Erdőszí, ettől a szótól Erdő, mint
ügy, ügyész, ügyészi (mint látható
nyelvújítási hajlama még versírás köz-
ben sem bagyta nyugton)*

Szépirodalmi munkássága mellett több természettudományi cikke is megjelent. Ezenkívül számos írása foglalkozott a botanika, földrajz és a régészet területével is. Szeretett utazni. Erdély több megyéjét bejárta: gyalog, lóháton, kocsin és tutajon. Ezekről az utazásokról is számos útirajza jelent meg. Egy 1941-ben a Turisták Lapjában⁵ megjelent cikkben „Torda-Aranyos megye legkiválóbb és talán első nagy természetjárójaként” tartják számon. Barlangkutatás és -feltárás terén is az első köze sorolják.

Természetszeretetét ebben a cikkben a saját szavaival jellemzik: „a hegyen istenibb az ember, szabadabb a lélek, fennlengőbb az ég, lágyabb a szív, szelídebbek az indulatok sárgányai és így munkásabb az ember az előtte nyitva álló természet könyvének nagy betűiből olvasni erkölcsi törvényeit és imádni – rá visszahatólag imádni – az örök fényt, ki őt a föld királyává teremtette és a szép és gazdag földet honává rendelte!” – madj tovább így ír: „mint testben egészségtelenek a gyógyforrásoknál, úgy lélekben egészségtelenek is, magas és vékony gőzkörű hegyeken mulatva (tartózkodva, időzve) gyógyszereket találnak, ame-

lyek a test érzékein keresztül a természetből szűrődnek át a lélekbe”.

Az előbb említett területeken való elsőbbségét – kellő tájékozottság hiányában – nem tudom megítélni. Erdészettörténeti szempontból azonban tudommal Téglási Ertsei József volt az első, aki egy magyar–német erdészeti műszótár szerkesztésével foglalkozott. Ezt bizonyítja az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött „Erdősz Tudományi Mester-szók”⁶ című kéziratos munkája. („Mester-szó” = műszó)

A kézirat Horvát István (1784–1846) könyvtárőr, nyelvész, egyetemi tanár hagyatékából került a Széchényi Könyvtár tulajdonába. Ezt a munkáját Téglási Ertsei József a Pesti Tudományos Gyűjtemény 1827-iki évfolyamába akarta megjelentetni. A kézirat azonban annak ellenére, hogy az illetékes cenzor kinyomtatásra engedélyezte, nem jelent meg. Miért nem? Ma már nem lehet az okát meg tudni.

Téglási Ertsei Józsefnek ez a munkája megcáfolja azt az állítást, hogy sem a nyelvújítás korszaka, sem a reformkor nem hatott a magyar erdészeti szakirodalom megteremtésére, illetve ezek hatása csak évtizedes késéssel, a kiegyezés után jelentkezett. Megdönti azt a tételt is, hogy Divald Adolf és Wagner Károly voltak az első, akik egy erdészeti műszótár szerkesztésével foglalkoztak. (Ez a tény azonban semmivel sem kisebbíti Divald és Wagner azon érdemeit, amit ők és társaik a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom továbbfejlesztése és a kiegyezés után bekövetkezett gyors felvirágztatása érdekében tettek.)

A kézirat két részből áll. Első része a szótár (10 oldal), második része pedig versek (9 oldal).

A kézirat bevezető részéből megtudható az is, hogy Téglási Ertsei József a szótár szerkesztését nem egyéni kezdeményezésből, hanem felsőbb utasításra tette: „Az Erdősz Tudományi Mester-szókknak következő sorát az Erdélyi Cs. és K. Fő Erdősz Hivatal rendelkezéséből készítettem egy közhasznú czélnak elérhetésére.”

A szótár felépítése az ábécérend szerint történt. A magyar szavak jelentését a németen kívül néha románul is közli. A legtöbb szóhoz magyarázó szöveget is csatol, amelyből kitűnik, hogy a német erdészeti

szakirodalmat is jól ismeri. Az erdőművelés szó fogalmát pl. így határozta meg: "Erdőművelés. Holzzucht–Walderziehung – Waldbehandlung. Hartig, Schmitt, Pfeil Erdősz Írok szerint, Az Erdőknek szaporításáról és neveléséről tanító része az Erdősz Tudománynak."

Sok szakszót ma – több, mint 170 év távlatából – a magyarázó szöveg vagy a német jelentés nélkül már nem értünk meg. Ilyenek pl.: szénző = boksa, belkör = évgyűrű, külkör = ágörv. Egyes szavak jelentésére csak szemléletes kifejezésük alapján lehet következtetni. Pl.: széleslevelűfa = lombfa, szálkalevelűfa = tűlevelű fa.

Téglási Ertei Józsefnek más, kizárólag erdészeti témájú munkájáról nincs híradás. Pedig nehéz elképzelni, hogy ez a majdnem haláláig írogató, élénk szellemű ember más erdészeti művet nem hagyott volna hátra. Valószínű, ha az idők viszontagsága nem pusztította el őket, akkor mint az "Erdősz Tudományi Mester-szók", valahol levéltárak poros polcain várják azt, hogy valaki felfedezze őket. Szerzőjükről még csak annyit, hogy egy munkás, tevékeny élet után meghalt Tordán 75 éves korában, 1868. március 8-án. Tehát abban az évben, amelynek végén a Divald–Wagner-féle erdészeti műszótár megjelent. Ezt már sajnos nem érthette meg. Azonban a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom továbbfejlesztésében – valamint más tudományágakban is – végzett munkásságával örökre felírta nevét a magyar erdészettörténet lapjaira. Ezért őrizzük meg emlékét tisztelettel, kegyelettel.

Wolfenbüttel, 2000. november 18.

Irodalom

1 Nevét több változatban lehet olvasni: Ercei, Ercey, Ertsei. Én az Ertsei írásmódot választottam, mert kéziratos munkáit így írta alá.

2 Kádár Zsombor (1999)

a) Székelyföldi erdészeti arcképcsarnok. Erdészeti Közlemények, XXXIX. Bp.

b) Erdő és nyelv. Erdészeti Közlemények, XLIII. Bp.

3 Szinnyei József (1893): Magyar Írók élete és munkái. Bp.

4 Téglási Ertsei József (1844): Nemes Tordamegye Flórája. Kolozsvár

5 Tulogdy János (1941): Egy régi erdélyi természetjáró (Téglási Ercei József, 1792–1868). Turisták Lapja, Bp.

6 Téglási Ertsei József (1827): Erdősz Tudományi Mester-szók. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 870

Az Erdészettörténeti Szakosztály 2000. évi tevékenységéről

A millennium évében szakosztályunk legfőbb törekvése volt, hogy a szokásos erdészettörténeti műhelymunka mellett méltóképpen emlékezzünk meg ennek az egyedülállóan ritka és kerek évfordulónak a jelentőségéről.

A magyar államiság fennállásának 1000 éves ünnepé arra ösztönözt, hogy megpróbáljuk áttekinteni azt az utat, melyet a magyar erdészet a legkorábbi időkől napjainkig megtett.

Európában kevés nemzet dicsekedhet ilyen ősi múlttal, mint a mi nemzetünk, de ez a múlt csak akkor a miénk, ha ismerjük és múltunkat csak úgy tudjuk hasznunkra fordítani, ha belőle a jelenre és a jövőre vonatkoztatható tanulságokat le tudjuk vonni.

A millenium tiszteletére erdészettörténeti pályázatot hirdettünk meg szakmánk történelmi múltjára vonatkozó emlékek összegyűjtése céljából. A pályázat eredményeinek kiértékelését az Erdészeti Lapok 2001. januári szám 27. oldalán adtuk közre.

Szakosztályunk kibővített milleniumi megemlékezését 2000. március 1-én Veszprémben a helyi HM csoporttal közös szervezésben tartotta meg.

A népes ünnepi hallgatóság előtt először *Ormos Balázs* az Egyesület főtítkára tartott rövid tájékoztatót az OEE helyzetéről, tevékenységéről, célkitűzéseiről.

Ezután *dr. Mészáros Gyula* az elmúlt 1000 év bakonyi erdőgazdálkodását ismertette, majd *dr. Csöre Pál* az erdő- és vadgazdálkodás Árpád-házi királyok korában kialakult intézményrendszeréről tartott előadást.

A közelmúlt történéseihez visszatérve *Rakonczay Zoltán* a honvédségi erdőgazdaságok kialakításának történetét ismertette.

Végül *Szekeres György*, mint a helyi Erdőgazdaság egyik legrégebbi dolgozója, a HM Veszprémi Erdőgazdaság tevékenységének kezdeteire tekintett vissza.

2000. július 14-i szakosztályülésünket a Magyar Tudományos Akadémián tartottuk, ahol szakosztályunk elnöke, *dr. Oroszi Sándor* Kincstári erdőgazdálkodás és állami erdőkezelés

a XIX–XX. század fordulóján, erdélyi példák alapján című akadémiai doktori értekezését adta elő. Szakosztályelnökünknek ezúton is gratulálunk magas tudományos fokozatának elnyeréséhez.

A 2000. ünnepi évben egy tragikus évfordulóról is meg kellett emlékeznünk, mivel ekkor volt a trianoni békeszerződés aláírásának 80. Évfordulója.

2000. december 21-i, a Szeniorok Tanácsával közös szervezésben rendezett szakosztályülésünkön *dr. Király Pál* a Magyar erdészet és Trianon címmel tartott emlékeztető előadást. A történelemben példátlan országonként következtében elvesztett Magyarország területének 72, lakosságának 64%-a. A magyar erdészetet viszont még ennél is nagyobb veszteség érte, mert az erdőterületek 84%-a került az utódállamok területére! A békediktátummal okozott szellemi, ökológiai és egyéb veszteségek hatása szinte felmérhetetlen. Trianon történetének és hatásainak tárgyilagos megírásával mai napig adós a történettudomány. A trianoni trauma a magyar erdészetet is nehéz feladatok elé állította, de ez az esemény indította el a csonka ország erdőszűlségének máig tartó növekedését.

Dr. Tóth Sándor Lászlónak a Trianon hatása a magyar faiparra című előadása felhívta a figyelmet a rokon szakmai egyesületekkel való kapcsolattartás fontosságára is.

2000-ben szakosztályunk kiadványának, az Erdészettörténeti Közleményeknek két új kötete jelent meg.

46. kötet: *Nadler Herbert*: Vadásznapló, 1937.

47. kötet: *Bartos Gyula*: Elhagyott Ádámok – kívül a paradicsomon. (Korabeli vázlatok a Kárpáti erdőkben dolgozók küzdelmes életéről, 1907–1919-ig).

Az Erdészettörténeti Közlemények megrendelhetők a sorozat szerkesztőjénél: *dr. Oroszi Sándor*, 1367 Budapest, Pf.129. Az ár kötetenként 550,- Ft.

Béni Kornél

Az Erdészettörténeti Szakosztály titkára